

Yayın Geliş Tarihi: 12.07.2019

Yayına Kabul Tarihi: 04.12.2019

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):
Atam, Şenay. "Ermeni Ayrılıkçı Militaların Ermeni Halka Yönelik Saldırları: Antepli Boyacıyan Ailesi Örneği." *Ermeni Araştırmaları*. Sayı 64 (2019): 61-81.

Araştırma Makalesi

ERMENİ AYRILIKÇI MİLİTANLARIN ERMENİ HALKA YÖNELİK SALDIRILARI: ANTEPLİ BOYACIYAN AİLESİ ÖRNEĞİ

(THE ATTACKS OF ARMENIAN EXTREMISTS AGAINST ARMENIANS:
EXAMPLE OF BOYACIYAN FAMILY FROM AINTAB)

Şenay ATAM*

Öz: *Ermeni'nin Ermeni'ye zulmü aslında çalışmalarda azınlıkta olarak yer tutsa da, daha fazla ön plana çıkarılması gereken bir konudur. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonraki süreçte dış güçler tarafından Osmanlı Devleti'nin Ermenilere karşı baskı ve zulüm politikası yürüttüğü vurgusu yapılmıştır. Buna karşılık olarak Osmanlı Devleti isyanları önlemek ve tebaasının güvenliğini sağlamak doğrultusunda bir politika uygulandığını savunmuştur. Fakat özellikle Ermeni aşırıcuların Ermeni halka zulmü de ortaya çıkarıldıkça görülmektedir ki; Osmanlı Devleti aynı zamanda Ermeni tebaasını Ermeni komitacılardan korumaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. Ermeni halka yönelik terör olaylarında suçluların yakalanıp gerekli cezalarının verilmesi için çaba sarf edilmiştir. Bunun yanı sıra zulme maruz kalan vatandaşların can güvenliği korunmaya çalışılmıştır. Ermeni'nin Ermeni'ye zulmü aslında her toplum içerisinde yaşayan insanların kendi aralarında yaşanan bir problem gibi de görülebilir. Nitekim insanların karşılıklı anlaşmazlık içerisinde bulunduğu kişilerle yaşadıkları adli olaylar her toplum içerisinde rastlanılabilir bir durumdur. Burada farklı olan sistematik bir biçimde devlet yanlısı kişilerin Ermeni terör olayları ile sindirilmeye çalışılmasıdır. Böylece devletin yanında yer alacak, haksızlığa karşı duracak diğer sağduyulu Ermenilerin de gözü*

* ORCID: 0000-0001-8672-3063

Dr. Öğrt. Üyesi, Tarih Bölümü, Fen-Edebiyat Fakültesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi,
e-posta: senayatam@osmaniye.edu.tr

korkutulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada Van'da yaşadığı esnada Ermeni komitecilerinin zulmüne maruz kalan Antepli Boyacıyan ailesinin başına gelen olaylar anlatılmıştır. Böylece Ermeni komitacılarının kışkırtmalarına gelmeyen ya da karşı koyan Ermeni halkın yaşadıkları zulüm ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Boyacıyan, Van, Ermeni Olayları, Antep Ermenileri, Ermeni Komitacılar.*

Abstract: *Even though the persecution against Armenians by Armenians is less present in the studies, it is a matter that should be highlighted more. In the period after the second half of the 19th century, the external forces claimed that the Ottoman Empire had been conducting a policy of oppression and persecution against the Armenians. In response, the Ottoman Empire argued that a policy was implemented to prevent riots and ensure the safety of its subjects. However, the persecution against Armenian community by the Armenian extremists revealed that the Ottoman State had also made attempts to protect its Armenian subjects from Armenian komitadjis (committee members). It made efforts to arrest perpetrators of the terrorist incidents against Armenians and to impose necessary punishments. In addition, it tried to protect the lives of its people who were subjected to persecution. In fact, the persecution against Armenians by Armenians can be seen as a problem that emerges among the people living in any society. Thus, the criminal cases experienced by people in conflict with each other are common in any society. What is different here is the systematic attempt to intimidate pro-state people with Armenian terrorism. In this way, attempts were made to intimidate the other commonsensical Armenians who would stand by their state and stand against injustice. In this study, the events that happened to the Boyacıyan family of Antep who were subjected to the persecution of Armenian komitadji members while living in Van are explained. Thus, the persecution of the Armenians who did not succumb to the provocations of the Armenian komitadjis or resisted was discussed.*

Keywords: *Boyacıyan, Van, Armenian Incidents, Armenians of Aintab, Armenian Revolutionary Komitadjis*

Giriş

Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Ermeniler, hoşgörülü yönetimle huzur içerisinde yaşamışlardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan II. Abdülhamid dönemine kadar devletin, ya da halkın bir "Ermeni meselesi" bulunmamaktadır. Ülkede bulunan Ermeniler herhangi bir ayrımcılığa tabi tutulmadan devletin diğer unsurları gibi sanayi, ticaret, ziraat gibi önemli iş kollarında faaliyet göstermişlerdir. Özellikle zanaatkârlıktaki maharetleri sayesinde de toplumun zengin tabakasını teşkil etmişlerdir. Osmanlı Ermenileri dini anlamda herhangi bir baskıya maruz kalmadıkları gibi aile, iş hayatı, mülk edinme, devlet memuriyetine girme noktasında da devletin desteğini görmüşlerdir.¹

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıl içerisinde yaşadığı bazı olaylar Ermeni meselesinin ortaya çıkışında etkin rol oynamıştır. Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıla gelindiğinde içeride ve dışarıda birçok sorunla meşgul olmuştur. İçeride bağımsız devlet kurmak isteyen azınlıkların isyanı, dışarıda ise bunlara destek veren Batılı güçlerin baskılarına ve saldırılarına maruz kalmıştır. 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Batılı güçler özellikle yabancı ve misyoner okulları vasıtasıyla Osmanlı'nın içerisinde yaşayan diğer gayrimüslim unsurlara olduğu gibi Ermenilerin içerisine de ayrılık tohumları ekmişlerdir. Bu yüzden, 1860 yılından sonra Osmanlı Devleti içerisinde görünürde sosyal amaçlı, gerçekte ise Ermenileri ayaklandırmaya çalışan komiteler cemiyet adıyla kurulmaya başlanmıştır. Öncelikli olarak 1860'da İstanbul'da "Hayırsever Cemiyeti", Van'da "Araratlı", Muş'ta "Mektep Sevenler" gibi birçok cemiyet kurulmuştur.²

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Antlaşması'nda Ermenilerin yaşadığı bölgelerde ıslahat yapılacak maddesinin getirilmesi, Ermenilerin uluslararası arenada dayanak noktası olmuş, Osmanlı topraklarını parçalamayı amaçlayan başta İngiltere ve Rusya olmak üzere Fransa ve A.B.D. tarafından da desteklenmişlerdir. A.B.D. misyonerlerinin bölgeye gelişinden sonra yoğun bir şekilde yürüttükleri çalışmalar sonucu Ermeniler içerisinde ayrılıkçı tohumların filizlenmesinde etkin rol

1 Ali Şafak "Mukayeseli Hukuk Açısından Azınlık Haklarına Bir Bakış ve Ermeni Katolik Patrikliği ile İlgili Bir Fermanın Değerlendirilmesi," *Yeni Türkiye Yayınları Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Sayı: 60 (Aralık 2014): 340-344.

2 Cevdet Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1897)*, (İstanbul : Güray Matbaacılık, 1984): 100-101; Erginöz Akçora ve Mehmet Kaya, "Ermeni Komitelerinin Anadolu'da Çıkardıkları İsyânlar (1878-1905)," *Yeni Türkiye Yayınları Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Sayı: 62 (Aralık 2014): 1912; Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)* (Ankara: T.T.K. Yayınları, 2001): 16-18.

oynadıkları görülmüştür. Aralarında kurdukları Hınçak (1886)³ ve Taşnak (1890)⁴ gibi saldırgan politikalara sahip komitelerle örgütlenen Ermeniler, Batılı devletlerin de tahrikleriyle 1880-1894 yılları arasında Osmanlı Devleti'nden yoğun bir şekilde ıslahat talebinde bulunmuşlardır. Sonraki süreçte ise Osmanlı Devleti topraklarına Rusya⁵ ve İran'dan yoğun bir şekilde militan sevk ederek bunları silahlandırmışlar ve ardından sistematik bir şekilde isyanlar çıkarmaya başlamışlardır. Bu çıkardıkları isyanlardan en önemlileri ise, 1881 Sivas, 1890 Erzurum, 1891 Kumkapı, 1893 Kayseri, 1893 Merzifon ve Kayseri, 1894 Sasun, 1895 Zeytun ile Bitlis ve 1896 Van isyanlarıdır.⁶

Bu isyanların yanı sıra komiteciler amaçlarına ulaşmak için kendi yanlarında olmayan işinde gücünde hayatını sürdürmeye çalışan özellikle tüccar kesimden Ermeni vatandaşlardan zorla para gasp etmişler, olayların önüne geçmeye çalışan sağduyulu olanları ise katletmişlerdir.⁷

1. Van'da Osmanlı İdaresi'nin Tesisi ve Van'ın Nüfus Yapısı

Doğu Anadolu bölgesinin Yukarı Murat-Van bölümündeki Van Gölü kapalı havzasında yer alan eski Van şehri Van Gölü'nün doğu sahilinde iken 1915 yılında Ermeniler tarafından tamamen yakılıp tahrip edilmesi sonucu kıyıda 7 km kadar uzaklıkta hafif eğimli bir alan üzerinde yeniden kurulmuştur.⁸ Uzun müddet Urartu medeniyetine başkentlik yapan şehir, Urartulardan sonra sırasıyla İskitler, Medler ve Perslerin hâkimiyetine girmiştir. Ardından yıllarca Bizans ile İran arasında siyasî mücadeleye sahne olarak el değiştirmiştir. Van'ın İpek Yolu güzergâhı üzerinde bir geçiş noktası niteliğinde olması, zaman zaman devletlerin hâkimiyet mücadelesine sahne

3 Kuruluşu için ayrıca bkz. *Ermeni Komitelerinin Âmâl ve Harekât-ı İhtilâliyesi, İlan-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra* (İstanbul 1332): 14-16.

4 *Ermeni Komitelerinin Âmâl ve Harekât-ı İhtilâliyesi*, 16-17.

5 Ziyad Emrahov, "Rusya Arşiv Belgelerinde Kafkasya'nın Ermeni Din Adamlarının Osmanlı İmparatorluğu'nda Çıkarılmış İsyanlara (1890-1896) Verdiği Destek", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 49 (2014): 122.

6 Akçora ve Kaya, "Ermeni Komitelerinin Anadolu'da Çıkardıkları İsyanlar," 1916-1950; Erdal Açıkseç ve Ebru Güher, "Ermeni Sorununun Ortaya Çıkmasında Amerikan Basın-Yayın Faaliyetlerinin Rolü," *II. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu, Bildiriler 6-8 Mayıs 2015 Erzurum-Türkiye*, Ed. Tolga Başak ve Mevlüt Yüksel, Cilt: 2, (Erzurum: 2015): 1033-1035.

7 Niyazi Ahmet Banoğlu, *Ermeni'nin Ermeni'ye Zulmü*, (Ankara: Gündüz Matbaacılık, 1976): 22-25; İbrahim Erdal, "Ermeni Komitecilerin Ermeniler ve Diğer Gayrimüslimlere Yaptığı Baskı ve Saldırıları," *Osmanlı Siyasal ve Sosyal Hayatında Ermeniler*, Ed: İbrahim Erdal ve Ahmet Karaçavuş, (İstanbul: IQ Yayıncılık, 2009): 44 ve 50.

8 Orhan Kılıç, "Van," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 42, (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2012): 505.

olmasına neden olmuştur denilebilir. IX. yüzyılın ilk yarısında Van ve çevresinde Abbasî-Bizans ve Abbasî-Ermeni mücadelesi hüküm sürmüştü, 852’de Abbasiler tarafından fethedilmiştir. XI. yüzyılın başlarında Bizans hâkimiyetine giren bölge, sonrasında Selçuklu ve Karakoyunluların egemenliğine girmiştir. Bundan sonra da bölgede bir Karakoyunlu-İlhanlı çekişmesi yaşanmış; Karakoyunlulardan sonra Akkoyunluların hâkimiyetine giren Van şehri ilk olarak İrakeyn Seferi sırasında 1534 yılında Osmanlı egemenliğine girmiş; sonrasında 25 Ağustos 1548 tarihinde bir daha el değiştirmemek üzere Osmanlı idaresi burada tesis olunmuştur.⁹ 1555-1578 yılları arasındaki sakin dönemde Osmanlılar için önemli bir sınır kalesi ve beylerbeylik merkezi özelliğini koruyan şehir, bulunduğu coğrafî ve jeopolitik konum sebebiyle Osmanlı-Safevî münasebetlerinde etkili rol oynamıştır. İran tarafından casuslar vasıtasıyla haber toplamak, İran ticaret yolunun ve hac yolunun güvenliğini sağlamak, sınır bölgesini denetim altında tutmak, bölgede asayişî sağlamak, silâh ve asker ikmalini sağlamak Van Beylerbeylerinin en önemli görevlerindedir.¹⁰

Van, Osmanlı-İran siyasî münasebetleri çerçevesinde gelişen her olaydan doğrudan veya dolaylı biçimde etkilendiyse de Osmanlı hâkimiyetinden çıkmamıştır. Osmanlı idaresinde uzun müddet beylerbeylik olarak ve merkez olması nedeniyle Paşa sancağı şeklinde idare olunan Van; Muş, Bitlis, Adilcevaz, Erciş, Bargiri gibi sancaklardan meydana gelmiştir. 17’inci yüzyılda eyalet sistemi içerisine dâhil edilmiş ve XIX. Yüzyıla gelindiğinde Van, Adilcevaz, Şirvî, Esbaberd, Köyin, Zerîki, Kerkar, Ağakes, Erciş, Müküs, Muş, Bargiri, Hakkârî, Bitlis, Hizan, Hoşabidari gibi yerleşim yerlerini kapsamıştır. Osmanlı’nın idari yapısında Tanzimat’ın ilânından sonra bazı değişiklikler meydana gelmiştir. 1845’te Tanzimat’ın Erzurum eyaletinde uygulanmaya başlanması ile Erzurum Redif-i Mansûre Müşirliği kurulmuş; müstakil eyaletler olan Van, Çıldır, Kars bu müşirliğin idaresi altına alınarak birer ferik tayin edilmiştir. Van bu tarihten itibaren Erzurum eyaleti bünyesindeki altı sancaktan biri olmuştur. Sonraki süreçte yeniden ayrı bir eyalet tesis edilen Van’da 1856 yılında Hakkârî, Van ve Musul sancakları bulunmaktadır. 1864’te çıkarılan İdare-i Vilayet Kanunu ile birtakım yeni düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan yeni düzenleme ile Van’ın, Van ve Hakkârî sancakları olmak üzere iki sancağı olacaktır. Bu dönemde Van’a bağlı beş kaza, sekiz nahiye, 885 köy bulunmaktadır.¹¹ 1867 yılında

9 Orhan Kılıç, “Van Eyaletine Bağlı Sancaklar ve İdarî Statüleri (1558-1740),” *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: 21 (İstanbul: Enderun Kitabevi, 2001): 189.

10 Kılıç, “Van”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 507.

11 Tuncer Baykara, *Anadolu’nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I Anadolu’nun İdarî Taksimatı* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2000): 96 ve 126.

Hakkârî ile beraber Erzurum Vilayetine bağlı bir sancak haline getirilen Van, 1880 yılında müstakil vilayet yapılmıştır. 1897 yılında Van Sancağı'nda Van, Erciş, Bargiri, Çatak, Gevaş, Müküs, Karçıkan, Mahmudi ve Adilceviz kazaları bulunmaktadır.¹²

Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinden ve arşiv kaynaklarından Van'da dokuz Müslüman, üç Ermeni mahallesi olduğu anlaşılmaktadır. Eldeki verilere göre XVII. yüzyılın ortalarında Van şehrinde 33.000, Van sancağında 85.000 civarında Müslüman nüfusu vardır. Van şehrindeki Ermeni nüfusu 11.000 civarında iken eyalet genelinde Van, Erciş, Bitlis ve Adilceviz'da toplam 42.000 Ermeni yaşamaktadır. Bu yüzyıllarda Van'daki Ermeni nüfusun Müslümanlara oranı %80 Müslüman, %20 Ermeni şeklindedir.¹³ Van ve çevresindeki Ermeni nüfusu XIX. yüzyılın sonlarına doğru nispeten artmıştır. 1881/1882-1893 Osmanlı genel sayımında Van Sancağında toplam 113.694 kişi yaşamaktadır. Bunların 59.382'si Ermeni, 54.582'si Müslümandır. Van merkez kazasında ise 18.006 Müslüman, 33.053 Ermeni yaşamaktadır. Van merkez kazasında ve bazı kazalarda bu dönem Ermeni nüfusu öndedir. Ancak vilayet genelinde nüfusun çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmaktadır.¹⁴ 1889-1890'lı yıllarda Van merkezindeki nüfus dağılımını Vital Cuinet, Müslüman 21.500, Ermeni 13.500, Keldani, 1002, Yahudi ise 500 şeklinde detaylı olarak vermiştir.¹⁵ Cuinet'in bu tarihte verdiği rakamlara göre Müslümanların sayısı artmış görünmektedir. Van merkezde yaşayan Ermenilerin sayısında ise ciddi düşüş görünmektedir. Justin McCarty Ermeni sayısındaki bu düşüşü 1879 yılında Erzurum, Van ve Diyarbakır'da görülen kıtlığa bağlamaktadır.¹⁶ 1895 yılı sayımına göre Van Vilayetinin toplam nüfusu 262.714'tür. Bunların 172.273'ü Müslüman, 63.433'ü Ermeni, 25.108'i Katolik, 1900'ü de Yahudi'dir.¹⁷ Çeşitli sayımlar değerlendirildiğinde Van'da Ermeni nüfusunun ortalama 60.000 civarında olduğu görülmektedir.¹⁸

12 Dilşen İnce Erdoğan, *Amerikan Misyonerlerinin Faaliyetleri ve Van Ermeni İsyanları (1896)* (İstanbul: IQ Yayınları, 2008): 236-238.

13 Orhan Kılıç, "16. ve 17. Yüzyıllarda Van Gölü Çevresinde Ermeni Varlığı ve Türk-Ermeni İlişkileri," *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler 3*, (Ocak 2007): 448-450.

14 Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Çev. Bahar Tırnakçı, (İstanbul: Timaş Yay, 2010): 306-307.

15 Vital Cuinet, *La Turquie D'Asie, Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée De Chaque Province De L'Asie Mineure*, Tome I-II, (Paris: Ernest Leroux Éditeur, 1891): 700.

16 Justin McCarty, *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı*, Çev. Fatma Sarıkaya, (Ankara: TTK. Yayınları, 2018): 136.

17 Erdoğan, *Amerikan Misyonerlerinin Faaliyetleri ve Van Ermeni İsyanları*, 255.

18 Kâmuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010): 144; Şenol Kantarcı, *Tarih ve Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermeni Dosyası*, (Ankara: Lalezar Kitabevi, 2007): 41-42; Hikmet Özdemir, Kemal Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık, Yusuf Halaçoğlu, *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, (Ankara: TTK Yayınları, 2010): 15.

2. 1896 Van İsyanı

Bölgede Müslümanlar ve Ermeniler arasında herhangi bir sorun bulunmazken suni bir şekilde Ermeni sorunu yaratılmaya çalışılmıştır. Bu durum ise en çok şehirde yaşayan Ermenileri etkilemiştir. Van şehrinde Ermeniler, ticareti ele geçirmiş olup, şehirdeki yaklaşık 1000 kadar dükkânın yaklaşık %80'i Ermenilere aittir.¹⁹ Aynı zamanda sanata da yatkın olan Ermenilere önemli devlet görevleri de teslim edilmiştir. Örneğin 1556 yılında şehre Ermeni mimar Selman atanmıştır. Yine Van Gölü çevresinde taşımacılık yapan 400 adet geminin tamamen Ermeniler tarafından işletildiği bilinmektedir. Van'da yaşayan Ermenilerin Müslüman ahali ile hiçbir sorunu bulunmamaktadır. Müslüman ve Ermeni ibadethaneleri şehirde yan yana yükselmiş, mezarlıkları da yine aynı bölgede bulunmaktadır. Halk güven içerisinde Ermenilerin kullandığı tekneler ile Van Gölü'nde seyahat etmiş, Ermeni esnaftan alışverişini yapmıştır. Devlet-Halk münasebeti içerisinde de şehrin yönetimini birlikte yürütmüşlerdir. Dolayısıyla yüzyıllar boyunca birlikte yaşamayı başaramış insanların birbirileri ile sorunları olmaması gerekmektedir.²⁰ Zaten öncesinden beri ateşli Ermeni milliyetçiliği yapan Hırımıyan gibi kişileri içlerinden temizlemeye çalıştıkları, buna karşılık ise ihtilal örgütü taraftarlarının da bunlardan intikam almak için dış biledikleri bilinen bir gerçektir.²¹

Bu şekilde dış destekli ihtilalcilerin kışkırtmaları sonucunda Van'ın siyasî tarihindeki en acı olay XX. yüzyılda yaşanmıştır. Bu yüzyılda Van'da Ermeni isyanları baş göstermeye başlamıştır. İlk isyanlar 1896-1897 yıllarında görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilân etmesiyle Van ve çevresindeki Ermeniler, komitecilerin talimatıyla harekete geçmiştir. Bu harekâtın amacı Kafkasya Ermenileri ile birlikte Rusların ilerlemesini kolaylaştırmaktır. Zira Anadolu'da Ermenilerin yaşadıkları Doğu vilayetleri Rusya için stratejik öneme sahiptir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin Hristiyan uyruklarını kurtarma projesi adı altında Şark Sorunu kapsamında Türk topraklarını işgal etmeyi hedeflemiştir.²² Uzun yıllar hazırlanan Van Ermenileri 2-3 Haziran 1896 gecesi isyan etmişler, olaylar 10 Haziran'a

19 Hüseyin Çelik, "1915'te Van'da Ne Oldu?," *Yeni Türkiye Yayınları Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Sayı: 62 (Aralık 2014): 2207.

20 Kılıç, "16. ve 17. Yüzyıllarda Van Gölü Çevresinde Ermeni Varlığı," 456-471; Ayrıca bkz. Hüseyin Çelik, *Görenlerin Gözü İle Van'da Ermeni Mezâlimi*, (Ankara: Cedit Neşriyat, 2005): 170-179.

21 Fikrettin Yavuz, "Bir Din Adamının Ermeni Cemaatine Yaptığı Çağrı: Kırımıyan ve Demir Kepçe Vaazı," *II. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu, Bildiriler 6-8 Mayıs 2015 Erzurum-Türkiye*, Cilt: 2, (Erzurum:2015): 825-836; Tuncay Öğün, "Van'da Ermeni Komiteleri ve Faaliyetleri", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 462 (Ekim 2001): 591.

22 Seyit Sertçelik, *Rus ve Ermeni Kaynakları Işığında Ermeni Sorunu, Ortaya Çıkış Süreci (1678-1914)*, (Ankara: 2015): 67.

kadar devam etmiştir. Osmanlı kaynaklarında bu isyanın bilançosu 324 şehit, 255 yaralı Türk, 356 ölü Ermeni şeklindedir. İsyancılar zaman zaman tekrar gün yüzüne çıksa da olaylar Ekim ayının sonunda durulmuştur.²³

3. Armenak ve Ohannes Ferid Boyacıyan'ın Özgeçmişleri

Osmanlı idaresinde yaşayan Ermeniler, kırsalda ziraat, çiftçilik ve zanaatla, şehirlerde ise ticaret, kuyumculuk, bankerlik gibi yüksek kazançlı işlerde meşgul olmuşlardır.²⁴ Doğuda Ermeni isyanları yaşanırken dahi Osmanlı buralara kendi milletlerinden vali muavinleri, kaymakamlar ve müdürler görevlendirmiştir. Durum böyle iken kendi soydaşları onlara zulmetmiştir.²⁵ Örneğin 1893 ile 1897 yılları arasında Tigrad Amirdcanyan, Van Maarif Komisyonu'nun başına getirilmiş, aynı zamanda vilayet tercümanlığı da yapmıştır. Fakat o da diğer devlete sadık Ermeniler gibi komitecilerin ölüm tehditlerine maruz kalmıştır. Şatak Kazası Kaymakam Muavini Karabet'tir. Ohannes Ferid Efendi atanmadan önce 1896 yılında Van Vali Muavini Stefan Melikyan Efendi'dir. Hatta bunların arasında polis müfettişi bile vardır. Nazaret Efendi 1908 yılında Van'da polis müfettişliği görevinde bulunmuştur. Bunlar sadece birkaç örnektir.²⁶ Devlet gerektiği yerlerde liyakati oranında Ermenilere devlet kademelerinde önemli görevler vermiştir. Ancak bu kişiler bizzat kendi ırkdaşlarının saldırılarına maruz kalmışlardır. Ermeni komitelerinin devlete karşı isyanlar çıkarmanın yanında kendi fikirlerine ve davalarına muhalif olanları sindirme ve daha da ileri giderek öldürme yoluna gittikleri, devlete sadık ve kendi emellerine hizmet etmeyen Ermenileri suikastlar düzenleyerek öldürdükleri yukarıda izah edilmiştir. Armenak öldürülmeden önce de Van'da münferit olaylar yaşanmıştır. Daha Van'da isyan çıkmadan önce bunların yoğun bir şekilde hazırlık içerisinde bulduklarına, buna karşılık devletin tedbir almaya çalıştığına ve yine mutedil ya da akliselim diyebileceğimiz Ermenilerin ise devlete muhbirlik iddiası ile öldürüldüklerine dair birçok belge bulunmaktadır. 1880 yılında

23 Nurettin Birol, "1890-1901 Ermeni Olayları ve Halil Rıfat Paşa," *Yeni Türkiye Yayınları Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Sayı: 62, (Aralık 2014): 2102; Erdoğan, *Amerikan Misyonerlerinin Faaliyetleri ve Van Ermeni İsyancıları*, 336-371; Ergünöz Akçora, *Van ve Çevresinde Ermeni İsyancıları (1896-1916)*, (İstanbul:Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2007): 123-136; Seyit Sertçelik, *Rus ve Ermeni Kaynakları Işığında Ermeni Sorunu, Ortaya Çıkış Süreci (1678-1914)*, (Ankara: 2015): 219-227.

24 Mehmet Törehan Serdar, "Osmanlı Devlet Kademesinde Görev Yapan Ermeniler," *Yeni Türkiye Yayınları Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Sayı: 60 (Aralık 2014): 722-723.

25 Abdülhamit Kırmızı, "Son Dönem Osmanlı Bürokrasisinde Akraba Ermeniler," *Ermeni Araştırmaları Dergisi* 8 (Kış 2003): 152.

26 Mesrob Krikorian, *Armenians In The Service Of The Ottoman Empire (1860-1908)*, (Newyork: Routledge, 1977): 37-38.

Van'da Ermeni terör örgütü Taşnakyatsun'un infazı ile "Van için bir bela", "polis ve devlet muhbiri" olarak gördükleri Der Bogosyan Ohannes Ağa öldürülmüştür.²⁷ Ermeni komitecileri bu tür eylemleri ilerleyen yıllarda da sürdürmüştür. 1896 yılında isyan hazırlığını yürütürken bunu engellemeye çalışan Papaz Bogos, 6 Ocak 1896 tarihinde kiliseye giderken öldürülmüştür.²⁸ Özellikle komiteciler isyana hazırlık sürecinde silah temin etmek ve diğer masraflar için Van'da şehir ve köylerde yaşayan Ermenilere vergi tayin etmişler, vermek istemeyenleri idama kadar varan çeşitli cezalar ile cezalandırmışlardır.²⁹ Bir tüccarın oğlu olan Ohannes kendisinden örgüt için istenen parayı vermediği için çeteciler tarafından katledilmiştir.³⁰ Van'da Akdamar Kilisesi'nde Ermeni katogigos vekili beş Ermeni ihtilalcisi tarafından kilisenin kapısının önünde 16 Aralık 1904 tarihinde boğazı kesilmek suretiyle öldürülmüş ve suçlular İran'a kaçmışlardır.³¹ Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Zaten sorunun iki halkın birbiri ile olmadığını en bariz kanıtı da Ermenilerin Ermenilere yaptıkları zulümdür. Devlete karşı başkaldırırken, Müslüman halkı katlederken aynı zamanda kendi ırkdaşlarına da zulüm yapmaktan çekinmemişlerdir. Bunu en acı şekilde yaşayanlardan biri de Boyacıyan ailesidir. Bu zulme maruz kalmadan önce iyi eğitim almış, devlet kademesinde yüksek rütbelere ulaşabilmişlerdir. Bunlar iki kardeşlidir. Biri öldürülen Armenak Efendi, diğeri ise kardeşi öldürüldüğü yetmezmiş gibi, Ermeniler tarafından türlü tehditlerle yerini yurdunu bırakmak zorunda kalan Ohannes Ferid Efendi'dir. Babaları Antep'in önde gelen tüccarlarından Kigork Efendi'dir. Kigork Efendi'nin büyük oğlu olan Ohannes Ferid Efendi 1858, Armenak Efendi 1881 yılında Antep kasabasında doğmuşlardır.³²

Armenak, Antep'te mekteb-i iptidai ve İzmir de İngiliz Barkshire okulunda okumuş, ancak diplomasını kaybetmiştir. Bu okul 1872 yılında açılmış ve yüksek dereceli bir ticaret okuludur. Okulda çoğunluğu Protestan olmak üzere Rumların yanı sıra Ermeni çocukları da eğitim görmüşlerdir. Fakat Müslüman öğrenci kaydı bulunmamaktadır. Okul devlet denetiminden

27 Hüseyin Nâzım Paşa, *Ermeni Olayları Tarihi 2*, haz. N. Aktaş-M. Oğuz-M. Küçük (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 1993): 388.

28 Mustafa Gül, "1896 Van Ermeni İsyanı ve Sonrasındaki Gelişmeler," *OTAM*, Cilt:8, (1997):142.

29 *Ermeni Komitelerinin Âmâl ve Harekât-ı İhtilâliyesi*, 199.

30 Akçora, *Van ve Çevresinde Ermeni İsyanları*, 121; Mehmed Hocaoglu, *Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezâlîmi ve Ermeniler*, (İstanbul: Anda Dağıtım, 1976): 333-334.

31 Nejat Göyünç "Türkler ve Ermeniler", *Yeni Türkiye Yayınları Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Sayı: 60, (Aralık 2014): 26.

32 BOA. DH.SAİD. d. 42/53-54 ve BOA. DH.SAİD. d. 112/261.

uzaktır.³³ Armenak Efendi'nin sicil kaydında kendisinin Türkçe, Fransızca, Ermenice, Rumca ve İngilizceyi iyi derecede bildiği belirtilmiştir. 14 Şubat 1903 tarihinde 675 kuruş maaşla Van Vilayeti Gevaş kazası Kaymakam muavinliğine tayin edilmiştir.³⁴ Armenak Efendi'den önceki Gevaş Kaymakam Muavini olan Vartan Efendi'nin Osmanlı aleyhine olarak katogigosluk ile arasında çatışma çıkarmaya çalıştığı şüphesi hâsıl olmuştur. O yüzden görevden alınarak bidayet mahkemesi azalığına getirilmiştir.³⁵ Armenak Efendi'nin Gevaş Kaymakamlığına getirilmesi Osmanlı'nın böyle önemli bir görevde olacak kişinin sadakatinden emin olmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Ancak Vartan Efendi görevden alınması ile ilgili durumu, Sadarete yazdığı arzuhalinde Armenak Efendi'nin adam kayırma ile kardeşi olan Ohannes'in inisiyatifi doğrultusunda bu makama getirildiği şeklinde açıklamıştır. Vartan Efendi'ye göre haksızlığa uğramıştır.³⁶ Armenak Efendi, Gevaş'ta asayişin sağlanması ve otoritenin tesisi noktasında hassasiyetle çalışmış ve yaptığı hizmetlere karşılık 31 Ekim 1903 tarihinde rütbesi terfi ettirilmiştir.³⁷ 5 Mart 1907 tarihinde tekrar bir terfi almıştır.³⁸

Abisi Ohannes Ferid, Antep Ermeni iptidai ve rüşdiye okullarını bitirmiştir. Özel hocalardan Arapça ve Farsça okumuş ve mektep-i mülkiyeden 1884 yılında âlâ derecesinde mezun olmuştur. Kendisinin bir miktar Arapça ve Rumca, iyi derecede Türkçe, Fransızca ve Ermenice bildiği kaydedilmiştir.

14 Ağustos 1884 tarihinde 26 yaşındayken 1000 kuruş maaşla Ticaret ve Ziraat Nezareti tercüme-i fûnun kaleminde memur olmuş, 11 Ocak 1887 tarihinde bu kalem kaldırılmışsa da 2 ay devam ettikten sonra yine aynı maaşıyla 24 Mart 1887 tarihinde Aydın Vilayeti Valiliğinde vilayet baş kitabete yardımcılığına atanmıştır.³⁹ 13 Aralık 1887 tarihinde rütbe-i saliseye yükseltilmiştir.⁴⁰ Sonrasında Mekteb-i Mülkiye mezunu olarak Kırkağaç Kazası Kaymakamlığına tayini gündeme gelmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nde kaymakamlığa tayin için gerekli şartlar arasında Mekteb-i Mülkiye mezunu olmak, 25 yaşını doldurmuş olmak, mezun olduktan sonra da vali ya da mutasarrıfların yanında bir yıl hizmet etmiş olmak bulunmaktadır. Ohannes Efendi'nin ise bu bir yıl hizmeti henüz

33 Yunus Emre Uçan, "Osmanlı Devleti'nde İngiliz Misyoner Okulları", (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi), 2015, 75-76.

34 BOA. DH.SAİD. d. 112/261.

35 BOA. İ.DH. 1414/32, 15 Recep 1321, 7 Ekim 1903.

36 BOA. DH.MKT. 744/55, 4 Cemaziyevvel 1321, 29 Temmuz 1903.

37 BOA. DH.MKT. 785/19, 9 Şaban 1321, 31 Ekim 1903.

38 BOA. DH.MKT. 1150/87, 20 Muharrem 1325, 5 Mart 1907.

39 DOA. DH.MKT. 1401/85, 3 Cemaziyelahir 1304, 27 Şubat 1887.

40 BOA. İ.DH. 1057/83007, 26 Rebiülevvel 1305, 12 Aralık 1887.

doldurmadığından daha sonra açılacak bir kaymakamlığa tayinine kadar aynı maaşla istihdamı Dâhiliye Nezareti tarafından uygun görülmüştür.⁴¹ Aynı zamanda vilayet idare meclisi müstantikliği de kendisine ilave görev olarak verilmiştir. 7 Mart 1889-11 Temmuz 1889 tarihleri arasında 250 kuruş zamlı maaş ile Bayındır kazası kaymakam vekâleti görevinde bulunmuştur. 7 Ekim 1891 tarihinde 1750 kuruş maaşla Kerpe kazası kaymakamlığına tayin olmuştur.⁴² Burada yaptığı hizmetlerden dolayı 13 Ekim 1892 tarihinde beşinci dereceden Mecidî nişanı almıştır.⁴³ 8 Ağustos 1896 tarihinde 5000 kuruş maaşla Van Vilayeti Vali Muavinliğine tayin olmuştur. Ohannes Ferid Efendi'nin Van Valiliğine atandığı zaman dilimi isyanların ateşinin söndüğü ancak hala bazı hareketlenmelerin devam ettiği döneme rastlamaktadır.

Görevi esnasında Van'da meydana gelen olayların önlenmesinde etkin bir rol almaktan kaçınmamış ve Sultan Abdülhamit'ten gelen emir doğrultusunda halkı 23 Mayıs 1897 Pazar günü kiliselerde toplayarak murahhas vekili ile beraber telkinlerde bulunmuşlardır. Ermenilerin şu ana kadar içinde buldukları toplum içerisindeki huzur ve sükûnetlerini padişaha borçlu oldukları yapılan konuşmada vurgulanmıştır. Ayrıca murahhas hanede bulunan başkilisede yine binlerce Ermeni'nin bulunduğu esnada nasihat edilmiştir. Onun bu yaptığı çalışmalar aynı zamanda devlete olan sadakatinin de bir göstergesi olmuştur.⁴⁴

10 Şubat 1898 tarihinde rütbe-i evveli sınıf-ı sanisine terfi etmiştir. Ohannes Ferid Efendi, rahatsızlığından ötürü üç ay İstanbul'da bulunmak üzere izin istemiş, bu isteği kabul edilmiştir. Ancak dönüşü bir hayli uzun sürmüştür. İzni 13 Temmuz 1901 tarihine kadar uzatılmıştır.⁴⁵ 4 Ağustos 1901 tarihinde ikinci rütbeden Mecidî nişanı verilmiştir. 1903 yılında devlete sadık bir görevli olarak yeniden terfi almıştır.⁴⁶ Osmanlı Hükümeti bir taraftan komiteciler tarafından kışkırtılan Ermeniler ile mücadeleyi sürdürürken, diğer taraftan devlete sadık olan Ermenileri de mükâfatlandırarak, bunları komitecilerin tesirinden uzak tutmaya çalışmıştır.⁴⁷ Bu uygulama ile Osmanlı kendisine sadık Osmanlı Ermenilerinin devlete olan bağlılığını artırmaya çalışmıştır. Ohannes Ferid Efendi Van'da 11 yıl iyi bir şekilde hizmet etmiştir.

41 BOA. DH.MKT. 1470/86, 5 Rebiülahir 1305, 21 Aralık 1887.

42 BOA. DH.MKT. 1880/12, 15 Rebiülevvel 1309, 19 Ekim 1891.

43 BOA. DH.MKT. 1992/57, 30 Muharrem 1310, 24 Ağustos 1892.

44 BOA. Y.MTV. 158/10, 22 Zilhicce 1314, 24 Mayıs 1897.

45 BOA. BEO. 1306/97925, 29 Zilhicce 1316, 10 Mayıs 1899; BOA. BEO. 1630/122220, 22 Zilkade 1318, 13 Mart 1901; BOA. DH.MKT. 485/23, 13 Muharrem 1320, 21 Nisan 1902.

46 BOA. DH.MKT. 626/67, 4 Şevval 1320, 4 Ocak 1903.

47 Birol, "1890-1901 Ermeni Olayları ve Halil Rifat Paşa", 2094.

Fransa Hükümeti Halk Eğitim ve Kültür Bakanlığı tarafından Mart 1907’de kendisine Officier d’Accademie nişanı verilmiştir. Kendisine verilen bu nişanı Hükümete sunmuş ve kabul edilmiştir.⁴⁸ Başarılarla dolu devlete sadakatini ispat etmiş olan Ohannes Eferid Efendi’nin hayatında dönüm noktası ise kardeşinin öldürülmesidir.

4. Van’da Ermeni Hareketliliği ve Ali Paşa’nın Van’a Vali Vekili Olarak Atanması

1896 isyanında rol alan Ermeniler bundan sonra da Van’da huzursuzluk yaratmaya devam etmişler, fırsatını bulduklarında yine ayaklanmak üzere hazırlıklarını sürdürmüşlerdir. Ermenilerin bu hareketliliğinden haberdar olan Osmanlı Hükümeti Van’a 18 Mart 1907 de Hakkâri mutasarrıfı Ali Rıza Paşayı Vali Vekili olarak tayin etmiştir. Ali Rıza Paşa’ya aynı zamanda Hakkâri mutasarrıflığı yanında tayin edildiği Vali Vekilliği için on bin kuruş maaş bağlanmıştır. Ali Rıza Paşa iyi idaresinin yanında Van’da yaşayan Ermenilerle Türkler arasında büyük bir itibar kazanmış, dikkatli bir şekilde Ermeni meselesini takip ederek şehirde huzuru tesis etmiştir. Bu çalışmaları üzerine Ali Rıza Paşa 20 Eylül 1907 de Van Valiliğine asaleten atanmıştır. Ali Rıza Paşa, Van Valisi iken titizlikle çalışmış, bir türlü yakalanamayan kanun kaçaklarını takibata alarak birçoğunu yakalatmıştır. Devletin alış verişini, mali kaynaklarını düzene koymuştur. Ticareti elinde bulunduran Ermenilerin senelerden beri ödemedikleri vergi borçlarını tahsil etmiş, bu sayede vilayetin gelirini artırarak aylardır ödenmeyen memur maaşlarını ödemiştir. Böylece Van’da devlet otoritesi tesis edilmiştir. Bundan sonra Ali Rıza Paşa’nın Van’da halk nezdinde itibarı artmıştır. Adalet işlerinin aksayan yönlerinin yoluna koyularak Ermenilerle ihtilaf teşkil edebilecek bütün meselelerin gözden geçirilip bozulan sosyal barışın tekrar tesis edilmesi ve şehre sükûnetin hâkim olması ile Müslüman-Hıristiyan geniş halk kitleleri tarafından büyük bir beğeniyle takdir edilen Ali Rıza Paşa’nın icraatları elbette Rusya destekli Ermeni ihtilal çetelerini rahatsız etmiştir. Onun bu faaliyetlerinden rahatsız olan komiteciler, baskıdan kurtulmak için işe önce Ali Rıza Paşa’nın etrafında destekçi Ermeni devlet adamlarını öldürmekten başlamışlardır. Bunun ilk mağduru ve maktulü de Armenak Efendi olmuştur.⁴⁹

48 BOA.İ.TAL. 456/34, 24 Ramazan 1326, 20 Ekim 1908; BOA.DH.MKT. 2649/57, 11 Şevval 1326, 6 Kasım 1908; BOA. BEO. 3453/258960, 19 Zilkade 1326, 13 Aralık 1908.

49 Faiz Demiroğlu, *Van’da Ermeni Mezâlîmi (1895-1920)*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1985): 53-54; Doğan Kaya, “Van ve Çevresinde Ermeni Mezâlîmi (1912-1916) Üzerine Söylenmiş Ağıtlar ve Destanlar,” *Ali Çelik Armağanı*, (Ankara: 2014): 331.

5. Armenak Boyacıyan'ın Öldürülmesi ve Abisi Ohannes Ferid Efendi'nin Durumu

14 Şubat 1903 tarihinde Gevaş Kaymakam Muavinliğine atanan Armenak Efendi, yaklaşık 4,5 yıl bu görevde kalmıştır. 15 Temmuz 1907 tarihinde Van merkezde görevli olarak bulunduğu esnada Ermeni komiteciler tarafından Ermeni mahallesinde bir sokakta katledilmiştir. Armenak'ın öldürüldüğü zaman dilimi sabahın erken saatleridir ve sokak tenhadır. Öldürülme nedeni ise komitecilerin eylemlerini Armenak'ın haber verdiği düşüncesine kapılmalarıdır. Aslında bu ilk değildir. Ermeniler hükümeti eylemlerinden haberdar ettiklerinden şüphelendiği birçok Ermeni'yi öldürmüştür. Hatta 1905 yılında kendi din adamlarını öldürmekten dahi çekinmemişlerdir. Osmanlı Devleti Armenak'ın öldürülmesine karışan faillerin biran evvel yakalanması için gerekli hassasiyeti göstermiştir. Öldürme olayına karıştıkları düşünülen kişiler anında yakalanıp tutuklanmış, olayla ilgisi bulunanların da yakalanması için çalışmaların başlatıldığı Van Vilayeti'nden gönderilen şifreli telgrafta İstanbul'a bildirilmiştir.⁵⁰ Fakat bu durum sadece Armenak'ı değil o sırada Van Vali Muavini bulunan kardeşi Ohannes Ferid Efendiyi de etkilemiştir. Zira Ohannes Ferid Efendi de komiteciler tarafından tehdit edilmektedir ve kendisi de artık orada kalmak istememektedir.⁵¹ Hükümet hemen harekete geçerek önce Ferid Efendi'yi İstanbul'a getirerek en nazından onun da öldürülmesinin önüne geçmiştir.⁵² 31 Temmuz 1907 tarihinde Van Vilayetinden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen şifreli telgrafta Ohannes'in Trabzon yoluyla İstanbul'a gideceği ve güvenliğinin sağlanması için kendisine yeteri kadar jandarma tahsis edildiğini bilgisine ulaştırmak mümkündür.⁵³ Bundan sonraki süreçte Ohannes Efendi aynı maaşla Mamuratülaziz Vilayeti Vali Muavinliğine nakledilmiştir. (3 Aralık 1907)⁵⁴ Fakat Ohannes Ferid Efendi hem yaşadığı bu elim olaydan hem de rahatsızlığından ve halen süregelmekte olan Van'daki olaylar yüzünden Mamuratülaziz'e gidemeyeceğini bildiren bir dilekçe kaleme almıştır.⁵⁵ Bunun üzerine 7 Ocak 1908 tarihinde 2000 kuruş maaşla Cemiyet-i Rüşumiye azalığına nakledilmiştir.⁵⁶ 13 Ağustos 1908 tarihinde bu azalığın

50 BOA. DH.ŞFR. 384/28, 5 Cemaziyelahir 1325, 16 Temmuz 1907.

51 BOA. DH.MKT. 1184/57, 11 Cemaziyelahir 1325, 22 Temmuz 1907.

52 BOA. DH.ŞFR. 384/86, 11 Cemaziyelahir 1325, 22 Temmuz 1907; BOA. BEO. 3109/233123, 14 Cemaziyelahir 1325, 25 Temmuz 1907; BOA. BEO. 3109/233124, 14 Cemaziyelahir 1325, 25 Temmuz 1907; BOA. İ.HUS. 156/23, 13 Cemaziyelahir 1325, 24 Temmuz 1907.

53 BOA. DH.ŞFR. 385/39, 20 Cemaziyelahir 1325, 31 Temmuz 1907.

54 BOA. BEO. 3201/240008, 29 Şevval 1325, 5 Aralık 1907.

55 BOA. DH.MKT. 1184/57, 4 Zilkade 1325, 9 Aralık 1907; BOA. BEO. 3210/240692, 11 Zilkade 1325, 16 Aralık 1907.

56 BOA. İ.RSM, 30/28, 3 Zilhicce 1325, 7 Ocak 1908.

lağvedilmesi üzerine kadro dışı kalmış, kendisine 1500 kuruş kadro harici maaş bağlanmıştır. Bunun üzerine kendisi herhangi bir vilayette Vali Muavinliği talebinde bulunmuş, 10 Aralık 1908 tarihinde 4000 kuruş maaşla Kosova Vilayeti Vali Muavinliğine tayin olunmuştur. Maaşı yeni düzenlemeden dolayı 14 Nisan 1909 tarihinde 3500 kuruşa indirilmiştir. Kendisi maaşının düşürülmesine karşı çıkmış, dünyanın her yerinde yıllar geçtikçe bir memurun maaşının arttığını fakat kendisinin aynı vazifede daha düşük maaş aldığını ve bu durumda geçiminin zorlaştığını beyan etmiştir.⁵⁷ Kosova Vilayetinde Vali Muavinliğinin yanı sıra Mekteb-i Sanayi, Ziraat ve Zabıta-i Sıhhiye Komisyonlarına da başkanlık etmiş ve bunları da başarıyla yerine getirmiştir. 14 Ağustos 1909 tarihinde bütün muavinliklerin lağvı sebebiyle açıkta kalmıştır. Kosova Valisi Hüseyin Hüsnü tarafından Sadarete gönderilen yazıda yine Ohannes'in devlete yaptığı hizmetlerden ve sadakatinden bahsedilmiş ve en kısa zamanda kendisine uygun bir memuriyete yerleştirilmesinin uygun olacağı beyan edilmiştir.⁵⁸ Bunun üzerine 7 Eylül 1909 tarihinde 4000 kuruş maaşla Limni mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Sonradan Limni sancağının idaresinde yeni bir düzenlemeye gidilerek biraz daha büyütülmesi üzerine idareye muvafık olamayacağı düşünüldükçe ileride kendisine uygun bir yere tayin olunmak üzere açığa alınmıştır. Ohannes Ferid Efendi bu durumdan rahatsız olmuştur. Mülkiye Mektebi'nden mezun, kaymakamlıkta ve vali muavinliklerinde yıllarca çalışmış tecrübeli biri ve herhangi bir suiistimali olmadığı halde açığa alınmasının nedenini öğrenmek istemiştir. Yapılan açıklamada ise "Limni sancağı savaş sebebiyle bir kat daha önem kazanmıştır. Bu yüzden buranın mutasarrıflığında askeriyeden birinin bulunması lazım gelmektedir" denilmiştir. 2 Haziran 1912 tarihinden itibaren 1333 kuruş mazuliyet maaşı almıştır. 8 Eylül 1912 tarihinde 6000 kuruş maaşla Canik Sancağı mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Ancak idarenin yürütülmesinde başarılı olmadığını 15 Mart 1913 tarihli mahalli idare meclisi tarafından bildirilmiştir. Bunun üzerine kendisine 2000 kuruş mazuliyet maaşı bağlanmıştır.⁵⁹ Ohannes Ferid Efendi'nin bundan sonraki memuriyet hayatı ile ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin yüzyıllarca birlikte yaşadığı, *Millet-i Sadıka* olarak nitelendirdiği Ermeni milletini Batılı devletlerin ve onların beslediği

57 BOA. TFR.ŞKT.166/16534, 25 Safer 1327, 18 Mart 1909.

58 BOA. TFR.I.A. 40/3985, 23 Şaban 1327, 9 Eylül 1909.

59 BOA. DH.SAİD.d. 42/53-54.

komitecilerin kışkırtmaları neticesinde önce isyanlar çıkarmışlar, ardından buldukları bölgelerde Müslümanları ve kendi faaliyetlerine karşı çıkan soydaşı Ermenileri katletmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin buna karşılık aldığı tedbirler ise dış destekli basın ve Ermeni ayrılıkçı fikrini benimseyen yazarlar tarafından Ermeni katliamı şeklinde kamuoyuna lanse edilmiştir. Her ne kadar Osmanlı Devleti bu tür haberlerin asılsız olduğu şeklinde bilgilendirme yapsa da bunlar pek dikkate alınmamış, bu konuda savunmada kalan taraf olmuştur. Devletin idaresinde, ticari ve sosyal hayatta var olan Türk-Ermeni yaşantısı ise göz ardı edilmiştir.

Bugüne kadar Van Ermeni Olayları üzerine yapılan çalışmaların birçoğu 1896 ve 1915 olayları üzerine yoğunlaşmaktadır. Aslında arşiv belgeleri de ortaya koymaktadır ki Van'da Ermeni çeteleri hiç rahat durmamış, Osmanlı Hükümeti ise bu konuda gerekli tedbirleri almaya çalışmıştır. Van'da komitecilerin hücre evlerinde zaman zaman silahlar ve Ermeni ahaliyi kışkırtıcı yayınlar bulunduğu, bunların devletin eline geçmesinin ise onları çok kızdırdığı anlaşılmaktadır. Hatta bunun sorumlusu olarak gördükleri devlete sadık Ermeni vatandaşlarını ve kendi din adamlarını dahi öldürmekten çekinmemişlerdir. Ermenilerin zulmü konusunda haklı olarak daha çok Müslüman ahaliye yapılanlar gündeme getirilmiş ise de aslında bu çetelerin en büyük zararı neticede yine kendi vatandaşlarına olmuştur. Çünkü devletine sadık vatansever kişiler yaşanan olaylar yüzünden hem Ermeni oldukları için ister istemez çevre tarafından kendisine şüphe ile bakılan kişi konumuna gelir iken diğer yandan komiteci Ermenilerin baskısına ve zulmüne maruz kalmışlar ve bu şekilde hayatları altüst olmuştur. Aslında günümüzde sürdürülmekte olan Ermeni soykırımı iddiaları da en fazla Ermenistan'da yaşayan Ermenilere zarar vermektedir. Bu noktadan hareketle Ermeni'nin Ermeni'ye zulmü devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

1. Bab-ı Ali Evrak Odası Belgeleri (BEO.): . 1306/97925; 1630/122220; BEO 3109/233123; 3109/233124; 3201/240008; 3210/240692; 3453/258960.

2. Dâhiliye Nezareti

Mektubi Kalemî Evrakı (DH.MKT.): 485/23; 626/67; 744/55; 785/19; 1150/87; 1184/57; 1401/85; 1470/86; 1880/12; 1184/57; 1992/57; 2649/57

Sicil-i Ahval İdare-i Umumi Defterleri (DH.SAİD.d.): 42/53-54; 112/261.

Şifre Kalemî (DH.ŞFR.): 384/28; 384/86; 385/39.

3. İradeler

Dâhiliye (İ.DH.): 1057/83007; 1414/32.

Hususi (İ.HUS.): 156/23

Rüsumat (İ.RSM.): 30/28.

Taltifat (İ.TAL.): 456/34.

4. Teftişat-ı Rumeli Evrakı

Arzuhaller (TFR.ŞKT): 166/16534.

Sadaret Evrakı (TFR.I.A.): 40/3985.

5. Yıldız Evrakı

Mütenevvi Maruzat (Y.MTV): 158/10

Yayımlanmış Belgeler

Hüseyin Nâzım Paşa, *Ermeni Olayları Tarihi*, Cilt: 2, Haz. N. Aktaş-M. Oğuz-M. Küçük, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 1993

Kaynak Eserler ve İncelemeler

Açıkses, Erdal ve Ebru Güher. “Ermeni Sorununun Ortaya Çıkmasında Amerikan Basın-Yayın Faaliyetlerinin Rolü.” *II. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu, Bildiriler 6-8 Mayıs 2015 Erzurum-Türkiye*, Cilt: 2 (2015): 1033-1047.

Akçora, Ergünöz. *Van ve Çevresinde Ermeni İsyancıları (1896-1916)* İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları (2007).

Akçora, Ergünöz, Kaya Mehmet. “Ermeni Komitelerinin Anadolu’da Çıkardıkları İsyancılar (1878-1905).” *Yeni Türkiye Yayınları Dergisi*, Sayı: 62, (2014): 1887-1957.

Banoğlu, Niyazi Ahmet. *Ermeni’nin Ermeni’ye Zulmü*. Ankara: Gündüz Matbaacılık, 1976.

Baykara, Tuncer. *Anadolu’nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I Anadolu’nun İdari Taksimatı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2000.

Biröl, Nurettin. “1890-1901 Ermeni Olayları ve Halil Rıfat Paşa.” *Yeni Türkiye Yayınları Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Sayı: 62 (2014): 2067-2108.

Cuinet Vital, *La Turquie D’Asie, Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée De Chaque Province De L’Asie Mineure*, Tome I-II, Paris: Ernest Leroux Éditeur, 1891.

Çelik, Hüseyin. *Görenlerin Gözü İle Van’da Ermeni Mezâlimi*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2005.

Çelik, Hüseyin. “1915’te Van’da Ne Oldu?.” *Yeni Türkiye Yayınları Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Sayı: 62 (2014): 2207.

Demiroğlu, Faiz. *Van’da Ermeni Mezâlimi (1895-1920)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1985.

Emrahov, Ziyad. “Rusya Arşiv Belgelerinde Kafkasya’nın Ermeni Din Adamlarının Osmanlı İmparatorluğu’nda Çıkarılmış İsyancılar (1890-1896 Yılları) Verdiği Destek.” *Ermeni Araştırmaları*, 2014: 115-124.

Erdal, İbrahim. “Ermeni Komitecilerin Ermeniler ve Diğer Gayrimüslimlere Yaptığı Baskı ve Saldırıları.” *Osmanlı Siyasal ve Sosyal Hayatında Ermeniler*, Ed: İbrahim Erdal ve Ahmet Karaçavuş, İstanbul: IQ Yayıncılık, 2009: 41-54.

Erdoğan, Dilşen İnce. *Amerikan Misyonerlerinin Faaliyetleri ve Van Ermeni İsyanları (1896)*, İstanbul: IQ Yayıncılık, 2008.

Osmanlı Devleti Hükümeti, *Ermeni Komitelerinin Âmâl ve Harekât-ı İhtilâliyesi, İlan-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra*. İstanbul: 1332.

Göyünç, Nejat. “Türkler ve Ermeniler.” *Yeni Türkiye Yayınları Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Sayı: 60. (2014): 25-73.

Gül, Mustafa. “1896 Van Ermeni İsyanı Ve Sonrasındaki Gelişmeler.” *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, Sayı: 8 (1997): 139-149.

Gürün Kâmuran. *Ermeni Dosyası*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010.

Halaçoğlu, Yusuf. *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)*. Ankara: T.T.K. Yayınları, 2001.

Hocaoğlu, Mehmed. *Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezâlîmi ve Ermeniler*. İstanbul: Anda Dağıtım, 1976.

Kantarıcı, Şenol. *Tarih ve Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermeni Dosyası*. Ankara: Lalezar Kitabevi, 2007.

Karpat, Kemal. *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*. Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Kaya, Doğan, “Van ve Çevresinde Ermeni Mezâlîmi (1912-1916) Üzerine Söylenmiş Ağıtlar ve Destanlar.” Ali Çelik Armağanı. Ankara: 2014: 331-343

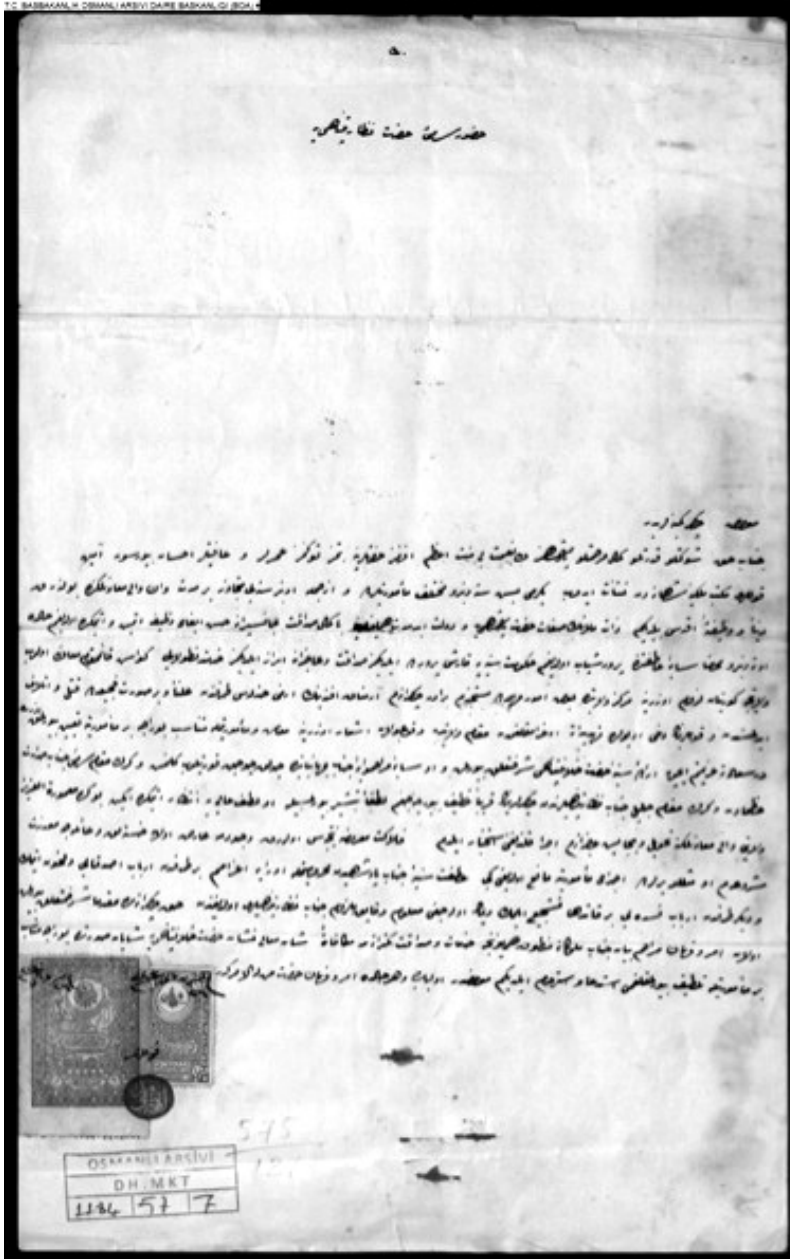
Kılıç, Orhan. “Van Eyaletine Bağlı Sancaklar ve İdarî Statüleri (1558-1740)” *Osmanlı Araştırmaları* 21. İstanbul: Enderun Kitabevi, 2001: 189-210.

Kılıç, Orhan. “16. ve 17. Yüzyıllarda Van Gölü Çevresinde Ermeni Varlığı ve Türk-Ermeni İlişkileri.” *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler* 3. (2007): 439-473.

- Kılıç, Orhan. “Van.” *TDV İslâm Ansiklopedisi* 42. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2012: 505-510.
- Kırmızı, Abdülhamit. “Son Dönem Osmanlı Bürokrasisinde Akraba Ermeniler.” *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8. (Kış 2003): 137-152.
- Krikorian, Mesrob. *Armenians In The Service Of The Ottoman Empire (1860-1908)*. Newyork: 1977.
- Küçük, Cevdet. *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1897)*, İstanbul : Güryay Matbaacılık, 1984.
- McCarty, Justin. *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı*. Çev. Fatma Sarıkaya, Ankara: TTK Yayınları, 2018.
- Öğün, Tuncay. *Van’da Ermeni Komiteleri ve Faaliyetleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 462. (Ekim 2001): 590-606.
- Özdemir, Hikmet Kemal Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık, Yusuf Halaçoğlu. *Ermeniler: Sürgün ve Göç*. Ankara: TTK Yayınları, 2010.
- Serdar, Mehmet Törehan. “Osmanlı Devlet Kademesinde Görev Yapan Ermeniler”, *Yeni Türkiye Yayınları Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı*, Sayı: 60, (2014): 722-727.
- Sertçelik, Seyit. *Rus ve Ermeni Kaynakları Işığında Ermeni Sorunu, Ortaya Çıkış Süreci (1678-1914)*. Ankara: 2015.
- Şafak, Ali. “Mukayeseli Hukuk Açısından Azınlık Haklarına Bir Bakış ve Ermeni Katolik Patrikliği ile İlgili Bir Fermanın Değerlendirilmesi”, *Yeni Türkiye Yayınları Dergisi*. Sayı: 60. (2014): 340-344.
- Uçan, Yunus Emre. *Osmanlı Devleti’nde İngiliz Misyoner Okulları*. Basılmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi, 2015.
- Yavuz, Fikretin. “Bir Din Adamının Ermeni Cemaatine Yaptığı Çağrı: Kırmıyan ve Demir Kepçe Vaazı.” *II. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu, Bildiriler 6-8 Mayıs 2015 Erzurum-Türkiye 2*. Erzurum: 2015: 825-836.

EKLER

Ek:1 Ohannes Ferid Efendi'nin Dilekçesi

DH MKT 01184 00057 007

Ermeni Ayrılıkçı Militanların Ermeni Halka Yönelik Saldırıları:
Antepli Boyacıyan Ailesi Örneği

Ek: 2 Ohannes Ferid Efendi'ye Fransa Tarafından Verilen Nişan Belgesi

